

Sanja M. Ljubišić¹
Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet
Studijski program istorije

ILUSTRATIVAN PRIMJER EKFRAZE U RIMSKOJ ISTORIOGRAFIJI *OPIS POŽARA U RIMU* (TACIT, *ANN.* XV, 38)

Apstrakt: *Ekfraz*, stilska figura karakteristična za epsko pjesništvo, našla je svoju primjenu i u rimskoj istoriografiji. Naime, rimski istoričar Tacit i njegovo djelo *Anali* poznati su po visoko stilizovanom pjesničkom jeziku. Tacitov jezik – *color poeticus*, prepun je retorskih i stilskih figura kojima ovaj istoriograf dočarava događaje iz prošlosti. Pišćev narativ u slikama – vjernim opisima ljudi, događaja, bitaka, predmeta i pojava – ostavlja snažan utisak na čitaoce. Ovakvo slikovito izražavanje u antici je nazvano ekfraz. Cilj nam je da objasnimo osnovni pojam i ulogu ekfraz, a zatim da na odabranom primjeru iz Tacitovih *Anala* vidimo njenu primjenu. Primjera ekfraz je mnogo, a mi smo za potrebe ovog rada izabrali opis velikog požara u Rimu, koji se desio u vrijeme cara Nerona. Na osnovu analiziranog primjera, vidjećemo kako je Tacit u svom ‘*tacitovskom stilu*’ upotrijebio ekfrazu da bi dočarao ovaj strašni događaj.

Ključne riječi: *ekfraz*, požar u Rimu, Tacit, *Anali*, tacitovski stil.

Uvod

Ekfraz u književnosti zauzima posebno mjesto i ima veliki značaj u pjesništvu i u prozi. Kao figura diskursa predstavlja deskriptivski topos.² Još od antičkih vremena, autori retorskih priručnika definišu ekfrazu kao opisni govor koji jasno predočava ono što je prikazano. Prvi put pojam ekfraz spominje se u retorskom priručniku grčkog retora Dionizija iz Halikarnasa, a najraniju definiciju ekfraz dao je Elije Teon u svojoj *Progymnasmati* (Parat, 2018:p.5). Istu definiciju ekfraz pronalazimo

¹ sanja.ljubisic@ff.unibl.org

² U književnoj teoriji, opis predmeta, ljudi, događaja i pojava nazvan je ekfraz (gr. ἔκφρασις ili lat. *descriptio*) (Rečnik književnih termina, 1991:p.174).

i kod poznatog retora Aftonija u njegovom priručniku *Progymnasmata*.³ Među pripremnim vježbama za besjednike, *ekfraz* ili *descriptio* bila je jedna od omiljenih retorskih vježbi. Čuveni rimski profesor retorike Kvintilijan za glavni cilj ekfrazne smatra živopisno predstavljanje ljudi i događaja (Prtija, 2008:p.19). Takvu vrstu predstavljanja, kao da imamo živu sliku pred očima koja izaziva određene emocije, on naziva *φαντασία* – predodžba.⁴ Priscijan, gramatičar i retor iz IV vijeka n. e., na isti način definiše ekfrazu, ističući da ona treba da pred očima stvori utisak prisutnosti onog što se opisuje (Jelić, 1997:p.18). U antička vremena, svaki književni opis smatran je ekfrazom, a njena svrha bila je da slušaoc preobrati u gledaoc. Slikovito predočavanje bilo je karakteristično za epsko pjesništvo, gdje je Homer bio prvi i najveći uzor, ali je ono prepoznato i u istoriografiji, kod Herodota i Tukidida.⁵ Budući da mu je jezičko-stilski uzor bio Tukidid, i Tacitovi *Anal* puni su slikovitih opisa koje možemo podvesti pod ekfrazu. Jedan od takvih ilustrativnih primjera ekfrazne u rimskoj istoriografiji jeste *Opis požara u Rimu*, koji se desio u vrijeme cara Nerona. Tacit u svojim *Analima* donosi sliku tog tragičnog događaja kao jednu manje zaokruženu cjelinu. To ukazuje da je istoričar imao izvrsno retorsko obrazovanje i da je, na osnovu pripremnih vježbi za besjednike, manje i samostalne epizodne cjeline unosio u šire tekstualne okvire.⁶ Prema podjeli epizodnog pripovijedanja, *Opis požara u Rimu* mogli bismo svrstati u istorijsko pripovijedanje jer se opisuje događaj koji se desio u prošlosti. Tacit u svom pripovijedanju iznosi događaje hronološkim redosljedom i ujedno, sa pjesničkim nadahnućem, opisuje pojedinosti vezane za požar – njegove učesnike, stvari i mjesto.⁷ Taj opis s velikom retorskom vještinom integriše u svoje pripovijedanje, stvarajući živu i jedinstvenu scenu koja se odigrava pred očima čitalaca.⁸

³ ‘Opis je retorska vežba koja nam jasno predstavlja neki predmet kao da ga stavlja pred naše oči.’ (Jelić 1997:p. 16).

⁴ *quas phantasias Graeci vocant (nos sane visiones appellemus), per quas imagines rerum absentium ita representantur animo, ut eas cernere oculis ac praesentes habere videamur, ...* (Quint. Inst. Orat. VI, 2, 29).

⁵ Čuvena je Homerova ekfraz Ahilejeva štita (II. XVIII, 468–613), Herodotova ekfraz ptice ibisa, nilskog konja i krokodila (II, 76, 71, 68), te Tukididova ekfraz koja opisuje pomorsku bitku kod Plateje (Thuc. II, 75–78).

⁶ O epizodnom pripovijedanju detaljnije vidi Jelić, 1997:pp.24,75.

⁷ Lessing (1990) za opisivanje kaže da je ‘sluškinja pripovijedanja’, tj. da je ekfraz podređena pripovijedanju (120–121). Takvo stanovište je moguće jer je pripovijedanje podrazumijevalo hronološki slijed događaja, a opisivanje je služilo za isticanje osobina, mjesta i stvari. Prema navedenom, ekfraz je pripadala opisivačkom dijelu, koji se integrisao sa naracijom.

⁸ Fowler (1991) je mišljenja da ekfrazu treba posmatrati kao jedinstvenu cjelinu sa pripovijedanjem (27).

Primjera upotrebe ekfrazе u *Analima* ima mnogo, a za potrebe ovog rada mi smo izabrali *Opis požara u Rimu*. On je izdvojen iz *Anala* i nalazi se u mnogim hrestomatijama zbog svoje umjetnički stilizovane ljepote prikaza. Na odabranom primjeru pokušaćemo sagledati i prikazati kako se Tacit poslužio ekfrazom i na koji je način oslikao pomenuti događaj u svom uzbudljivo dramatičnom maniru.

Opis požara u Rimu

Kako se iz *Anala* (XIII–XVI) može iščitati, najgori od svih careva, i po ponašanju i po svom djelovanju, bio je Neron (Ljubišić, 2019:pp.86–91). Za vrijeme Neronove vladavine desio se čuveni požar u Rimu, za koji se smatralo da ga je podmetnuo sam car kako bi dobio pjesničko nadahnuće⁹ – po uzoru na propast Troje¹⁰ – i kako bi izgradio novi grad po svojim mjerilima. Ovaj strašni događaj Tacit u svom retorskom maniru slikovito opisuje, koristi se ekfrazom kako bi što vjernije predočio strahotu požara koji je poharao cijeli grad. U svom stilu, oživio je i ljude i sam nemili događaj, te se stiče utisak da uživo gledamo tragičnu predstavu, punu dinamike, pokreta i meteža nastalog zbog nadolazeće vatre koja je gutala sve pred sobom. Tacit živo prikazuje pomenuti događaj onako kako se on odvijao, što ukazuje na njegovu dosljedno praćenje Kvintilijanovog uputstva.¹¹

Na samom početku pisac nas uvodi u istorijski događaj, govoreći o strašnoj nesreći koja je zadesila Rim. On sam nije siguran da li se to desilo slučajno ili Neronovom krivicom,¹² ali ističe da je to svakako najgroznija nesreća koja je zadesila Rim.¹³ U svom poetskom narativu Tacit personifikuje požar, govoreći o bijesu vatre – *per violentiam ignium*. Ovom personifikacijom požara postignita je živost i slikovitost samog događaja, a ritmičnost cijelom iskazu daje homojoteleuton *gravior atque atricior*. Upravo na ovom mjestu,

⁹ Tacit (*Ann.* XIV 16), na sebi svojstven način, kroz ironiju, opisuje Neronovo nastojanje da stekne slavu, ne samo kao veliki glumac već i kao veliki pjesnik. Carevo pjesničko umijeće Tacit je okarakterisao da je bez poleta i nadahnuća, jer su mu u stihotvorstvu pomagali drugi, sa malo ili bez ikakvog pjesničkog talenta.

¹⁰ Prema Tacitu (*Tac. Ann.* XV 39) i svjedočanstvima drugih, Neron je za vrijeme požara u Rimu na pozornici opjevao propast Troje, upoređujući je sa strašnom nesrećom požara koji je zadesio Rim.

¹¹ *Res ut sit gesta ostenditur* (*Quint. Inst. Orat.* IX, 2, 40).

¹² Tacit se poziva na svoje izvore, koji su različiti kada je u pitanju ovaj događaj, gdje pokazuje svoju objektivnost i suzdržanost od osude prema Neronu. Ne navodi izvore, što nije rijetka pojava u *Analima*. O Tacitovom odnosu prema istorijskim izvorima vidi Ljubišić, 2021:pp.53–73.

¹³ Tacit u svojim *Analima* (IV, 64) spominje i požar na brežuljku Celiju, kad je sve izgorjelo. I taj strahoviti požar pisac naziva velikom nesrećom, kakva se do tada nije pamtila.

Tacit uvodi još jednu stilsku figuru – hiperbaton, gdje je *omnibus* razdvojen od sintaksički usko povezanih gore navedenih komparativa. Ovim stilističkim postupkom, to jest emfazom, pisac širi diskurs i time naglašava moć požara (XV, 38, 27):

'Sequitur clades, forte an dolo principis incertum (nam utrumque auctores prodidere), sed omnibus quae huic urbi per violentiam ignium acciderunt gravior atque atricior.'

'Došla je potom nesreća, da li slučajno ili krivicom carevom, ne zna se, pisci su nam ostavili obe verzije – tek, bila je to najstrašnija, najgroznija nesreća koju je ikada ovome gradu doneo bes vatre.'¹⁴

Nakon određenja položaja gdje je požar počeo – u Cirku ispod Palatina i Celija¹⁵ – uslijedio je opis samog mjesta. Velikim pjesničkim umijećem, u nekoliko poteza, historičar donosi vjerodostojnu sliku Cirka. Opisom fizičkog prostora, sagledani su njegovi pojedinačni dijelovi, kao što su taberne pune zapaljive robe. Konkretizacija te slike završava se negiranom rečenicom, kumulativnim nabranjem imenica i pridjeva, iz čega je proizašao zaključak da požaru ništa nije stajalo na putu (XV, 38, 29–31):

'Initium in ea parte circi ortum quae Palatino Caelioque montibus contigua est; ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat quo flamma alitur, simul coeptus ignis et statim validus ac vento citus longitudinem circi corripuit. Neque enim domus munimentis saeptae vel templa muris cincta aut quid aliud morae interiacebat.'

'Požar poče najpre u onom delu Cirka ispod Palatija i Celija. Tamo, u dućanima sa lako zapaljivom robom, rasplamsa se i odmah razbukta plamen i, vetrom nošen, zahvati sve duž Cirka. Tu nije bilo kuća ograđenih jakom ogradom, ni hramova opasnih zidovima, niti bilo čega drugog da stane na put požaru.'

U navedenom primjeru vidimo kako Tacit svojim deskriptivnim jezikom oživljava požar u Rimu, ponovo se služeći personifikacijom *flamma alitur* (*alo, alui, altum* 3. – *braniti*). Opisujući kako se plamen hranio trgovačkom robom, on se poslužio arhaizmom *mercimonium*,¹⁶ sugerišući time starost taberni, gdje je požar i nastao. U svom daljem opisu, kako bi dočarao brzinu širenja požara, Tacit koristi

¹⁴ Svi navedeni primjeri iz Tacitovih *Anala* dati su u prevodu Ljiljane Crepajac.

¹⁵ Ljiljana Crepajac (1970) daje nam detaljniju geografsku odrednicu mjesta događaja: 'Palatij sa Kapitolijem i Aventinom leži na levoj obali Tibra. Ispod Palatija, na jugozapadu, prema Tibru, u dolini Murcija, nalazio se Veliki Cirk. Celij (mons Caelius) je ogranak Eskvilija istočno od Palatija.' (628).

¹⁶ Arhaičnost, koja se ogledala u izboru zastarjelih riječi, bila je svojstvena Tacitovom stilu i njegovom ugledanju na pjesnike. Detaljnije vidi Ljubišić, 2019:pp.42–59. U ovom primjeru, riječ *mercimonium* preuzeta je od Plauta.

Ilustrativan primjer ekfrazе u rimskoj istoriografiji. Opis požara u Rimu (Tacit, Ann. XV, 38)

adverbe *simul... et statim ... ac citus*. Ovi sinonimi smjenjuju se brzo i intenzivno, te razbijaju monotoniju izlaganja. Monotonija je izbjegnuta i izmijenjenim i opet personifikovanim pjesničkim izrazom *ignis corripuit* (*corripio, ripui, reptum* 3. – *spopasti, napasti, zgrabiti*). Emocionalna napregnutost zbog brzine nadolazeće vatre, koja grabi sve pred sobom, kod čitalaca je pojačana fonetskom figurom – aliteracijom (ponavljanjem konsonanata *s, c, v*). Ovako stilizovana ekfrazа stvara utisak prisutnosti u samom događaju. Opis rasplamsane vatre završava se opisom arhitekture: *domus..., vel templa..., aut quid aliud...*, tri riječi raspoređene u tri kolona, povezane su polisindetonom kako bi svaka bila posebno istaknuta.

Nastavak ekfrazе ukazuje na to da je piščeva pažnja ponovo usmjerena na personifikovan požar, koji kao neka zvijer napada grad. I sam grad je personifikovan u vidu lakog plijena. Tacit se u svojoj naraciji služi novim opisom. Pojedini iz prethodnog opisa vješto su povezane u novu sliku, koju donosi vjerno i upečatljivo. Izranja slika sa opisima nastale situacije i grada, koja je data u gradaciji (XV, 38, 5–8):

'Impetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita assurgens, et rursus inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali et obnoxia urbe artis itineribus hucque et illuc flexis atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit.'

'Raširi se naglo, zahvati najpre ravne delove grada, pope se naviše, pa opet stvori pustoš u nižim kvartovima. Nesreća se širila brzo, brže no što je pomoć mogla da stigne. Grad sa svojim uskim krivim uličicama, sa ogromnim blokovima kuća, kakav je bio stari Rim, pružao je požaru lak plen.'

Pjesničkim koloritom i jezgrovitom sadržajnošću, te brižljivo biranim riječima, ekfrazа izranja u svom višem stepenu. Živo predstavljanje požara koji se širi i pustoši sve pred sobom dopunjava prethodni opis. Težeći da umjetnička slika bude što konkretnija, Tacit se i dalje služi personifikacijom požara, koristeći se prvo vojnom terminologijom *impetu* (*impetus, us, m. – napad, navala*), čime drži pažnju čitalaca i ukazuje na rastuću dramu. U nastavku izlaganja požar je i dalje personifikovan deponentnim glagolom (*pervagor* 1. – *putovati, prolaziti*), kao i glagolom sa vojnom konotacijom (*populo* 1. – *harati, razarati, uništiti*). Ekspresivnost cijelog iskaza postignuta je aliteracijom – ponavljanjem konsonanta *p*: ... *pervagatum incendium plana primum... populando*. Opis požara nanovo se završava opisom arhitekture grada ... *artis itineribus hucque et illuc flexis atque enormibus vicis*. Cijelom iskazu ritmičnost daje homioptoton, čime se stvara osjećaj kao da gledamo stari grad. Polisindetonom *que... et... atque* povezuje i naglašava svaki dio grada, dajući utisak lavirinta, čime se verbalni doživljaj pretvara u vizuelni.

Nakon opisa mjesta, uslijedio je opis učesnika u pomenutom događaju, koji se opet smjenjuje sa opisom požara. Cijeli metež koji je nastao usljed požara Tacit donosi u gradaciji, punoj antiteza i drugih stilskih figura. Jezičkim sredstvima sugestivno i ubjedljivo čitaocu predstavlja novonastalu scenu meteža, izazvanu strašnim događajem. Nanovo, uz sav svoj pjesnički i jezički talenat, stvara konkretnu i živu sliku, upečatljivo prikazanu, kao da opisani događaj gledamo svojim očima (XV, 38, 8–11):¹⁷

'Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa aetate aut rudis pueritiae, quique sibi quique aliis cosulebant, dum trahunt invalidos aut opperiuntur, pars mora, pars festinans, cuncta impediabant. Et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur; vel si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam quae loginqua crediderant in eodem casu reperiebant.'

'A uz sve to: kuknjava preplašenih žena, iznemogla stara čeljad, dečica, jedni misle na svoj spas, drugi da spasu svoje, vuku sa sobom onemoćale, sačekuju se, jedni stoje, drugi žure, onemogućuju bilo kakvu pomoć. Često bi ih, dok su gledali unazad, vatra opkoljavalala s boka, s lica, ili, ako bi i uspeli da izbegnu u okolinu, plamen bi zahvatao i one kvartove za koje su mislili da su daleko i bezbedni, i opet bi se našli u istoj opasnosti.'

Realističnim slikanjem ljudi i vještim prikazivanjem meteža koji je nastao usljed požara istoričar zaokružuje ekfrazu, punu dinamike i pokreta. Ovdje se stopio vizuelni i auditivni aspekt ekfrazе. Sintaksičkim varijacijama (*variatio*), svojstvenim Tacitu, smjenom genitiva kvaliteta *paventium feminarum* i ablativa kvaliteta *fessa aetate*, koji je ujedno i pjesnički izraz (metonimija), dodatno je prenesen osjećaj panike i zbnjenosti stanovnika Rima. Sva pažnja je usmjerena na ranjiviji dio stanovništva: žene, iznemogle i djecu. Prvi dio opisa dat je u sedam isokolona, a nastali kaos pojačan je anaforam *quique sibi quique aliis* sa naglašenom antitezom – sebičnosti naspram altruizma. Antiteza je sadržana i u značenju samih glagola

¹⁷ Ovakav stilski postupak najraniji retorski priručnici označavaju terminom *sub oculos subiectio* (Quint. *Inst. Orat.* IX, 2, 40).

Bernhard Scholz (1998) smatra da je Kvintilijan osjećao problem definisanja ekfrazе i da je pokušao da spozna manir figure koja je različito nazivana *subiectio sub oculos*, *evidentia*, *hypotyposis*, *ekphrasis*. Scholz tumači Kvintilijanove riječi: 'With regard to the figure which Cicero calls 'ocular demonstration' (*sub oculos subiectio*), this comes into play (*fieri solet, cum*) when we do not restrict ourselves to mentioning that something was done, but proceed to show how it was done (*res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur*), and do so not merely in broad general lines, but in full detail (*nec universa, sed per partes*).' (73–99)

Ygor K. Belchior (2015) smatra da je ekfrazа u Tacitovoj historiografiji poslužila kao efekat 'vidljivosti' i 'dokaza'. Tako su metaforične slike, istorijski model kojim se Tacit služio, imale funkciju dokaza (69–81)

Ilustrativan primjer ekfrazе u rimskoj historiografiji. Opis požara u Rimu (Tacit, Ann. XV, 38)

trahunt... aut opperiuntur. Za cjelokupnu sliku haosa, u kome jedni stoje, a drugi žure, upotrijebljen je isokolon u antitezi *pars mora, pars festinans*, dodatno naglašen anaforum i asindetonom. U nastavku izlaganja slika panike upotpunjena je rečenicom o ljudima koji su bili sa svih strana okruženi neprijateljskom vatrom *in tergum..., lateribus aut fronte circumveniebantur*.¹⁸ Emociju straha, panike i beznađa tih ljudi Tacit ritmički stilizuje upotrebom fonetske figure homojoteleuton *respectant... evaserant... crediderant... reperiebant*, čime čitaocu prenosi u raspoloženje koje je vladalo u zapaljenom gradu.

Zatim je uslijedila slika očajnih građana koji su umirali na ulicama i poljima. Visokim i neponovljivim stilom, kasnije nazvanim ‘tacitovski stil’,¹⁹ uz obilje stilskih i retorskih figura, historičar savremenom čitaocu prikazuje nemili i jezivi događaj (XV, 38, 15):

'Postremo, quid vitarent quid paterent ambigui, complere vias, sterni per agros; quidam amissis omnibus fortunis, diurni quoque victus, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio interiere.'

'Najzad, ne znajući ni od čega ni kuda da beže, sjate se na ulicama, poležu po poljima. Neki su umirali tu, nadomak spasa, izgubivši sve svoje imanje, pa i nasušni hleb, drugi iz ljubavi prema svojim koji nisu uspjeli da se spasu.'

Autor u svojoj poetičnosti, pažljivim izborom retorskih i stilskih figura, uobličuje ekfrazu o požaru i time svoj verbalni izražaj pretvara u vizuelni. Pred našim očima javlja se još jedna scena povezana sa požarom, koji je imao velikog udjela u oblikovanju ljudskih sudbina. Opisan je prizor nesrećnih ljudi koji su, u svom bezumnom bježanju od nadolazeće vatre, umirali po ulicama i poljima. Zbunjenost i neodlučnost građana šta da rade naglašena je anaforum, asindetonom i ritmički uobličena homojoteleutonom: *quid vitarent quid paterent ambigui*. Kolebanje i neodlučnost potcrtani su i izborom pridjeva (*ambiguus 3 – nesiguran, neodlučan*). Istorijski infinitivi *complere..., sterni..., asindetonski* nanizani, daju dinamiku radnji i postižu jačinu emocije – izgubljenosti i očaja onih koji bježe. U paralelnim kolonima, sa puno patosa, data je slika ljudi koji na kraju ginu iz različitih razloga. Njihovu pogibiju Tacit opisuje pjesničkim riječima *quamvis patente effugio interiere*. Čak i arhaični oblik perfekta *interiere* ima pjesnički ritam ‘kao skandiranje pete i šeste stope heksametra’ (Owen & Goldenhard, 2013:p.200).

¹⁸ Tacit je, ugledajući se na pjesnike, koristio ili sam stvarao mnoge složenice. Dodajući prefiks postojećoj riječi, mijenjao joj je semantičku vrijednost (Ljubišić, 2019:pp.46–47).

¹⁹ O ‘tacitovskom stilu’ detaljnije vidi Ljubišić, 2019:pp.42–59.

U zadnjem prizoru požara historičar slikovito prikazuje druge učesnike, koji su bili inicijatori požara. U svom izlaganju insinuira da je požar bio podmetnut po nečijem (Neronovom) naređenju. I ovdje se Tacit poslužio antitezom u gradaciji (XV, 38, 18–22):

'Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium, et quia alii palam faces iaciebant atque esse sibi auctorem vociferabantur, sive ut raptus licentius exercerent, seu iussu.'

'Niko se nije usuđivao u borbu protiv vatre: mnogi ljudi su, s pretnjama na usnama, sprečavali gašenje, drugi su, naočigled svih, bacali buktinje, vikali da to čine po nalogu, bilo da bi slobodnije mogli u pljačku ili po naređenju.'

U ovoj sceni, gdje su prikazani ljudi koji se nisu usuđivali braniti od vatre, ali i oni koji su sprečavali njeno gašenje, antiteza je postignuta infinitivima *defendere... restinguere prohibentium*, i ritmovana homojoteleutonom. Izborom glagola *defendere* pisac sugerira da je borba sa vatrom nalikovala borbi u ratu. Razdvajanjem sintaksički povezanih riječi nastao je hiperbaton *crebris multorum minis... prohibentium*. Njegova upotreba poslužila je radi emfaze prve riječi, a to je da su *mnogi* sprečavali da se vatra gasi, i to sa čestim prijetnjama. Pjesničko nadahnuće potvrđuje pluralia tantum *minae, arum f.*, figura preuzeta od pjesnika u značenju *prijetnje*. Zbog izostanka imenice *požar*, cijela fraza je eliptična. Dramatična grčevitost i rastrzan ritam, kojim se opisuju podstrekači požara, koji su u suprotnosti sa logikom događaja, dodatno su postignuti inkoncinitetom, nedostatkom simetrije u sljedećem kolonu: *alii palam... iaciebant atque esse sibi auctorem vociferabantur*. Bestidnost podstrekača naglašena je prilogom *palam*, a imenicom *auctorem* nagovještava se nalogodavac požara. Cijeli događaj time se stavlja pod sumnju da li je požar bio slučajan ili po nalogu carevom. Tacit svoju ekfrazu o požaru u Rimu zaključuje izražavanjem sumnje o uzrocima njegova nastanka, sa veznikom *sive... seu*. Pored toga što ostavlja mogućnost da je katastrofa nastala slučajno ili carevim naređenjem, daje mogućnost da su izvršioци bili dvostruko motivisani, ili zbog slobodnije pljačke ili zbog izvršenja nečijeg naređenja. Historičar je, kao i na početku opisa, sam neodlučan i prepušta da čitaoci donesu vlastiti zaključak, pri čemu je ablativ uzroka *iussu* zlokobno upečatljiviji i ostavlja dublji trag.

Zaključak

Čuveni historiograf Tacit u svom istorijskom djelu *Analii* slikovito opisuje ljude i događaje koji su prethodili njegovom vremenu. U *Analima* je opisano vrijeme ranog principata, koje je obilježeno nemilim događajima, terorom i samovoljom rimskih

careva, među kojima je najstrašniji bio Neron. Za vrijeme Neronove vladavine, desila su se mnoga zlodjela, među kojima je bio i čuveni požar u Rimu. Tacit nas uvodi u priču o jezivom događaju ekfrazom, (deskripcijom, opisom) punom stilskih i retorskih figura, pretvarajući svoj historijski narativ u pjesničke slike. Te pjesničke slike izbijaju pred očima čitalaca, stvarajući žive predodžbe o nesrećnom slučaju koji je zadesio Rim. Stalnim sintagmama personifikovanog požara pisac razvija ekfrazu do najvećeg stepena, kao da gledamo razbuktalu vatru koja nemilice grabi sve pred sobom. Jezgro ekfrazе je u Tacitovoj poetičnosti, te je *Opis požara u Rimu* tipičan primjer pjesničke slikovitosti, što ne iznenađuje ako imamo na umu Kvintilijanovu konstataciju da je istorija neka vrsta pjesme u prozi.²⁰

Ekfrazа – prizor požara – raspoređena je u obliku koncentričnih krugova. Narativ se kreće od početka izbijanja požara u tabernama, koji se zatim širi na ostale dijelove grada i završava scenom unesrećenih ljudi i onih koji su tu nesreću izazvali. U samom opisu nalazi se nekoliko scenskih prikaza: opis mjesta, opis događaja i opis samih učesnika. Svi ti prikazi dati su u gradaciji, čime je pojačana dramatična napetost koja je prisutna do kraja. Tacit nam svojim jedinstvenim jezikom, koji je *color poeticus*, sugestivno ukazuje na strahotu događaja. Odličnim retorskim obrazovanjem pretvara sliku strašnog trenutka u pripovijedanje niza radnji koje su iz tog proizašle.

Na osnovu naše analize, vidljivo je kako je deskriptivni aspekt usko povezan sa narativnim, čineći jedinstvenu cjelinu. To svjedoči o ekfrastičnoj moći ‘narativnog slikanja’, što daje posebnu estetsku vrijednost ovom analiziranom primjeru. Tacit se, sa svim svojim retorskim umijećem, poslužio ekfrazom kako bi zaledio i ovjekovječio trenutak strahovitog događaja. Čitajući o požaru u Rimu, zbog njegove umjetnički donesene piktoralnosti, imamo utisak da opisani događaj gledamo i da sami učestvujemo u njemu.

Izvori

1. Црепајац, Љ. (1970) *Корнелије Тацит, ‘Анали’*. Београд, Српска књижевна за- друга, Коло LXIII, књига 422.
2. Nipperdey, K. (1852) *Cornelius Tacitus, zweiter band Ab excessu divi Augusti XI–XVI*, mit den varianten der florentiner handschrift und de rede des Claudius. Leipzig, Weidmannsche Buchhandlung.
3. Quintilian, *Institutio oratoria*, Book 6, Book 9. Harold Edgeworth Butler Ed.; Perseus digital library, <http://www.perseus.tufts.edu>.

²⁰ *Historia est proxima poetis et quodammodo carmen solutum* (Quint. Instit. orat. 10, 1, 31).

Literatura

1. Belchior, K. Y. (2015) Para de leite a visão e os olhos (Tácio, Diálogo dos oradores 22): *Ékphrasis ou descrição na historiografia Taciteana*. Let. Cláss., São Paulo, 22, pp. 69–81.
2. Fowler, D. P. (1991) Narrate et Describe: The Problem of Ekphrasis. *The Journal of Roman Studies*. 81, 25–35.
3. Јелић, В. (1997) *Προϋμνάσματα ρετορα Αφτοнија, припремне вежбе за беседнике*. Нови Сад, Матица српска, Београд, САНУ.
4. Lessing, E. G. (1990) *Laocoon*, transl. Courtin, Paris.
5. Ljubišić, S. (2019) *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*. Banja Luka, Filozofski fakultet.
6. Ljubišić, S. (2022) *Sine ira et studio: Istoriografska metoda u Tacitovim Analima. Бањалучки новембарски сусрети 2021*. 22, 53–73.
7. Owen, M., & Gildenhart, I. (2013) *Tacitus, Annals 15.20-23, 33-45, Latin text, Study aids with Vocabulary, and Commentary*. Open Book publishers 2013, <http://www.openbookpublishers.com>.
8. Parat, J. (2018) Ἐκφράζομεν δὲ πράγματα: Ekfrazza – opisi umjetničkih predmeta u grčkoj epici. *Latina et Graeca*. 33, 5–60.
9. Пртија, С. (2008) Један примјер екфразе у форми писма (Плиније Млађи, V 6). *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. Књ. 56, свеска I, 19–23.
10. *Rečnik književnih termina*. (1991) Glavni i odgovorni urednik Dragiša Živković, fototipsko izdanje. Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Romanov Banja Luka.
11. Scholz, B. (1998) Sub oculos subiectio Quintilian on Ekphrasis and Enargeia. *Pictures into words*, In: Robillard V. & Jongeneel E. (eds.) *Theoretical and Descriptive Approaches to Ekphrasis*. Amsterdam, VU University, pp. 73–99.

Sanja Ljubišić
University of Banja Luka
Faculty of Philosophy
History Department

ILLUSTRATIVE EXAMPLE OF EKPHRASIS IN ROMAN HISTORIOGRAPHY DESCRIPTION OF THE GREAT FIRE OF ROME (TACITUS, ANN. XV, 38)

Summary

Ekphrasis, a stylistic figure characteristic of epic poetry, has also found its application in Roman historiography. Namely, the Roman historian Tacitus and his work *Annals* are known for its highly stylised poetic language. Та-

citus' language – *color poeticus*, is full of rhetorical and stylistic figures with which this historian portrays events from the past. The author's narrative in visual images – faithful descriptions of people, events, battles, objects and phenomena – leaves a strong impression on readers. This pictorial expression in ancient times was called ekphrasis. Our goal is to explain the basic concept and role of ekphrasis, and then determine its application in a selected example from Tacitus' *Annals*. There are many examples of ekphrasis, and for the purposes of this work we have chosen the description of The Great Fire of Rome, which occurred during the reign of Emperor Nero. Based on the analysed example, we will see how Tacitus used ekphrasis in his 'Tacitus style' to portray this terrible event.

► **Key words:** ekphrasis, fire in Rome, Tacitus, Annals, 'Tacitus style'.

Sources

1. Crepajac, Lj. (1970) *Kornelije Tacit, 'Anali'*. Beograd, Srpska književna zadruga, Kolo LXIII, knjiga 422.
2. Nipperday, K. (1852) *Cornelius Tacitus, zweiter band Ab excessu divi Augusti XI–XVI, mit den varianten der florentiner handschrift und de rede des Claudius*. Leipzig, Weidmannsche Buchhandlung.
3. Quintilian, *Institutio oratoria*, Book 6, Book 9. Harold Edgeworth Butler Ed.; Perseus digital library, <http://www.perseus.tufts.edu>.

References

1. Belchior, K. Y. (2015) Para de leite a visão e os olhos (Tácio, Diálogo dos oradores 22): *Ékphrasis ou descrição na historiografia Taciteana*. Let. Cláss., São Paulo, 22, pp. 69–81.
2. Fowler, D. P. (1991) Narrate et Describe: The Problem of Ekphrasis. *The Journal of Roman Studies*. 81, 25–35.
3. Jelić, V. (1997) *Προγυμνάσματα retora Aftonija, pripremne vežbe za besednike*. Novi Sad, Matica srpska, SANU, Beograd.
4. Lessing, E. G. (1990) *Laocoon*, transl. Courtin, Paris.
5. Ljubišić, S. (2019) *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
6. Ljubišić, S. (2022) *Sine ira et studio: Istoriografska metoda u Tacitovim Analima. Бањалучки новембарски сусрети 2021*. 22, 53–73.
7. Owen, M. & Gildenhart, I. (2013). *Tacitus, Annals, 15.20-23, 33-45, Latin text, Study aids with Vocabulary, and Commentary*. Open Book publishers 2013, <http://www.openbookpublishers.com>.

8. Parat, J. (2018) Ἐκφράζομεν δὲ πράγματα: Ekfrazza – opisi umjetničkih predmeta u grčkoj epici. *Latina et Graeca*, 33, 5–60.
9. Prtija, S. (2008) Jedan primjer ekfrazze u formi pisma (Plinije Mlađi, V 6). *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*. Knj. 56, sveska 1, Novi Sad, 19–23.
10. *Rečnik književnih termina*. (1991) Glavni i odgovorni urednik Dragiša Živković, fototipsko izdanje. Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Romanov Banja Luka.
11. Scholz, B. (1998) Sub oculos subiectio Quintilian on Ekphrasis and Enargeia. In: Valerie Robillard V. & Jongeneel E. (eds.) *Pictures into words, Theoretical and Descriptive Approaches to Ekphrasis..* Amsterdam, VU University, pp. 73–99.

Preuzeto: 13. 2. 2023.

Prihvaćeno: 4. 3. 2023.